

ELEMZÉSEK TANULMÁNYOK

12

A neveléstudomány helyzete

Magyar Tudományos Akadémia

BUDAPEST

ELEMZÉSEK
TANULMÁNYOK
12

A neveléstudomány helyzete

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST 1983

A kiadványsorozatban az Akadémia testületi és igazgatási szervei által készített, határozattal, állásfoglalással lezárt kutatáspolitikai, kutatásszervezési tanulmányok, tudományági, ágazati helyzetelemzések, prognózisok, koncepciók, tervtanulmányok, valamint az Akadémiát ismertető írások látnak napvilágot. Az első húsz számban az 1976–1981 között készült, ma is értékesnek tekinthető, időtálló információkat tartalmazó anyagok kapnak helyet.

A sorozat az MTA főtitkárának a nem hivatalos kiadói tevékenység útján készített akadémiai kiadványok előállításának és terjesztésének rendjéről szóló 4/1982. (A.K.I.) MTA–F. számú utasítása alapján jelenik meg.

A sorozatot gondozza a Magyar Tudományos Akadémia Kutatásszervezési Intézete.

ISSN 0231–1984

A kiadásért felelős Tolnai Márton mb. igazgató
83.12647 Akadémiai Nyomda, Budapest

Tartalomjegyzék

	Oldal
1. A tudományterület fejlődése.....	5
2. A tudományos munka főbb irányai.....	9
3. Tudományközi kapcsolatok.....	13
4. Az eredmények általános értékelése	16
5. Kapcsolatok a társadalmi gyakorlattal.....	19
6. Nemzetközi kapcsolatok	22
7. A kutatómunka személyi feltételei	24
8. Következtetések	26
Az MTA Elnökségének 42/1979.számú határozata.....	33

Tájékoztató a helyzetelemzéshez

A neveléstudomány helyzete című előterjesztést az MTA Elnöksége részére a Filozófiai és Történettudományok Osztálya Pedagógiai Bizottsága készítette.

A helyzetelemzést a Pedagógiai Bizottság 1979. szeptember 10-én, a Filozófiai és Történettudományok Osztálya pedig október 26-án véleményezte.

Az Akadémia Elnöksége az anyagot 1979. december 4-i ülésén vitatta meg - a további elemző munka kiindulópontjának tekintve. Felkérte a Filozófiai és Történettudományok Osztálya elnökét, hogy a vitában elhangzottak figyelembevételével dolgozzon ki ajánlásokat a további teendőkre vonatkozóan.

A helyzetelemzés készítése óta bekövetkezett leglényegesebb változásokat a megfelelő oldalakon lábjegyzetben közöljük.

MTA Kutatásszervezési Intézet

1. A tudományterület fejlődése

Társadalmi fejlődésünk és az azon belül keletkező ellentmondások következtében az oktatásügy kérdései hosszabb ideje a közvélemény figyelmének előterébe kerültek és egyben társadalompolitikai tennivalóink sorában is kiemelt szerepet játszanak. Mindez összekapcsolódik az oktatásügy nemzetközileg is megoldatlan gondjaival, az iskolarendszerek, pedagógiai módszerek és a nevelés számos területen nemzetközileg is jelentkező válságtüneteivel.

Mindezen kérdések gyakorlati következtetéseinek igénye, oktatásügyünk fejlesztésének átfogó, hosszútávú céljai kijelölése jegyében született meg 1972-ben az MSZMP KB oktatáspolitikai irányelve, ami hazai neveléstudományunk helyzetét és feladatait is több oldalról elemezte.

A gyakorlat igényei, oktatásügyünk feladatai a neveléstudománnyal szemben is nagy követelményeket támasztanak. Bizonyos értelemben újragondolásra, revízióra utalják magát a neveléstudomány felfogását, a diszciplína határainak megvonását is.

A pedagógia-tudomány érvényét a nevelésre vonatkozó ismeretek teljes rendszerére kiterjeszti, vagyis lényegesen meghaladja a tudományág hagyományos értelemben felfogott témaköreit. A tágabb értelemben tekintett neveléstudomány területén az elmúlt években vitathatatlan előrehaladásról adhatunk számot. Ennek ellenére sem tudott kellő mértékben az oktatási-pedagógiai gyakorlat számára a fejlődés irányt szabó tényezőjévé válni. Az utóbbi évek néhány jelentős kezdeményezése ellenére ugyanezt mondhatjuk a Pedagógiai Bizottság működéséről is.

Az okok messzire nyulnak vissza. Nem lehet említés nélkül hagyni a rendkívül szegényes előzményeket, a neveléstudomány rendkívüli szürkeségét, aminek része és kifejeződéseként a felszabadulás előtti személyi politika egyes neveléstudományi tanszékeket szakmailag jelentéktelen személyek kezére juttatott. A vezető pesti tanszék fél évszázad alatt mindössze talán két tucat pedagógiai doktort avatott. Ezt a szám szerint csekély és minőségében egyenetlen hazai kutató pedagógus-állományt ugyanakkor a felszabadulás után a történetileg szükségszerűnél súlyosabb megrázkódások érték.

A politikára annyira érzékeny területen, részben szakterületen kívüli okokból a neveléstudományi kutatómunka tematikája hosszú évekre rendkívül beszűkült és ugyyszólván a szorosan vett iskolai oktatás-nevelésre, az osztály-tanóra rendszerű oktatás kérdéseire korlátozódott. Csak nagy késedelemmel indultak fejlődésnek olyan fontos neveléstudományi ágazatok, mint az összehasonlító pedagógia, az iskolarendszertan, az oktatástervezés vagy művelődésszociológia. Időnként küzdeni kellett a neveléstörténeti kutatómunka létjogosultságának elismeréséért is. Máskor - mint például a felnőttoktatás esetében - a neveléstudomány zárkózott el sokáig a terület művelésétől. Az MTA Pedagógiai Kutatócsoportjának 1972. évi létrehozásáig a szakmának lényegében nem is volt intézeti kutatóbázisa. (Az Országos Neveléstudományi Intézet mintegy másfél éves és a Pedagógiai Tudományos Intézet néhány éves működését rövid közjátéknak tekinthetjük csupán.)

A kutatói kapacitás tekintetében a helyzet ma mindenképpen jobb. A rendelkezésre álló erők kihasználását azonban gátolja az erők szétforgácsoltsága. Néhány nagyobb multu és létszámban is erősebb tanszék, valamint az akadémiai kutatócsoport mellett hosszabb távu neveléstudományi vizsgálatokkal néhány, más alapfeladatra létesített intézmény is foglalkozik: a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, az Országos Oktatástechnikai Központ, az

OM Országos Vezetőképző Központja, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. Az óvodától a középiskolai fokig az oktatás-nevelés kérdéseiben az Országos Pedagógiai Intézet illetékes. Ez utóbbi - bár 1976-ban hivatal jellegű intézménnyé szerveződött - jelenleg is számottevő tudományos erőt képvisel.¹ A pedagógiai tanszékek oktatói 40 (!) szervezeti egységbe szétszórva, részben a szükséges központi szakmai irányítást nélkülözve működnek. Az Oktatási Minisztérium egyik 1978-as jelentése "a neveléstudományi kutatások helyzetéről" egyenesen többszáz ugynevezett kutatóhelyet tartott nyilván, s ezek között valóságos kapcsolat, összefogott tervező-irányító tevékenység ugyszólván lehetetlen.

A kutatómunka összefogása és különösen az interdiszciplináris kutatások kibontakozása szempontjából nagy várakozás kíséerte 1973-ban az OTTKT 6. sz. főiránya, "A köznevelés fejlesztését szolgáló pedagógiai kutatások" munkálatainak megindulását. Az első évek azonban csalódást okoztak. (Jellemző körülménynek tűnik, hogy a főirány címéből átmenetileg még a "pedagógiai"

¹ A pedagógiai kutató intézetek, illetve a Művelődési Minisztérium háttér-intézményeinek átszervezése jelentős változásokat hozott a neveléstudományi kutatásokat közvetlenül vagy közvetve érintő intézményrendszerben. 1980-ban megszűnt az MTA Pedagógiai Kutatócsoportja, valamint a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium egyesítésével az OM Országos Vezetőképző Intézete is egyesült a KM Országos Vezetőképző Intézetével (jelenleg: MM Országos Vezetőképző Központ). Az átszervezés során új, az MM felügyelete alá tartozó kutató intézet jött létre: az Oktatókutató Intézet. Az 1980-81-ben lezajlott átszervezés során jelentősen bővült az Országos Pedagógiai Intézet profilja: csökkent hivatali jellege, erősödött kutatási és kutatásszervezői funkciója.

jelző is elveszett.) A kezdeti zavarok után a munka szervezettsége számottevően javult. A nagyobb távlatú kutatások személyi és anyagi feltételeinek biztosítása pedig jelentős fejlesztés lehetőségét hordja magában.²

Súlyos tévedés lenne viszont feltételeznünk, hogy a főirány keretei között a hazai neveléstudományi kutatás valamennyi égető kérdésére megoldást lehetne találni.

Az eredményeket, az elmulasztott lehetőségeket és a veszteségeket számba véve egészében megállapíthatjuk, hogy a neveléstudományi kutatás bázisai általánosságban erősödtek. Munkájuk határfoka azonban továbbra is egyenetlen.

Ebben a helyzetben a kutatói állomány összetételén és a szükséges szakmai irányítás és koordinálás fogyatékonyságán túl feltehetően annak a körülménynek is része van, hogy az oktatáspolitikai szempontból sarkalatos jelentőségű témák gondozásának tekintélyes fórumai ezekben az években jórészt a neveléstudományi intézményrendszeren kívül jöttek létre. Munkájukba a pedagógia kutatói közül viszonylag kevesen kapcsolódtak be, azok is csupán személyre szóló megbízás, illetve meghívás alapján. E fórumok munkájának serkentő hatása az intézményes neveléstudományi kutatómunka területén már a jelzett körülmények következtében is csak részlegesen érvényesülhetett.

Mind köznevelési rendszerünk fejlesztésében, mind neveléstudományunk fejlődésében értékes többletet hozott a beszámolási időszakban az iskolai kísérleti munka megerősödése. A legnagyobb - alkalom szerint országos méretű - érdeklődés az un. integratív

² 1980-tól kezdődően az OTTKT 6. sz. főiránya mellett jelentős kutatások folynak az Országos Középtávú Kutatási Fejlesztési Terv (OKKFT), A köznevelési rendszer fejlesztését szolgáló kutatások c. programja keretében is.

iskola-kísérleteket kísérte. Közös vonásuk, hogy a munkaiskola lényeges jegyeit kívánják tevékenységükben megvalósítani. E kísérleti iskolák közül kettő a múlt évtől már szervezett formában folytathat neveléstudományi kutatásokat is. Születtek eredmények az iskolai munka egy-egy tényezőjének (új tananyagok, oktatásszervezeti formák és módszerek stb.) általános bevezetését megelőző kísérleti kipróbálása terén is.

Nyereséget jelent végül, hogy a nevelésügyi feladatok megoldásához járulékos tudományos kapacitást biztosítanak bizonyos határtudományok intézményei, például a Népművelési Intézet, az MTA Pszichológiai Intézete, az MSZMP Társadalomtudományi Intézete, a Fővárosi Pedagógiai Intézet, a KISZ Ifjúságkutató Csoportja stb. Egyidejűleg olyan nagy súlyú testületi szerv is bekapcsolódott a pedagógiai, illetve a köznevelést fejlesztő kutatásokba, mint az MTA Elnökségi Közoktatási Bizottsága, majd utóda, az MTA-OM Köznevelési Bizottsága. Ez az Akadémia alelnökének (később elnökének) vezetésével működő testület és az általa irányított sokágu tevékenység a hazai nevelés történetében példa nélkül álló széles körben vont a legkülönbözőbb tudományos és kulturális területek vezető képviselőit alapvető művelődéspolitikai és pedagógiai feladatok kidolgozásába.

2. A tudományos munka főbb irányai

A pedagógiának a hagyományos rendszertani felosztás szerint "klasszikus" ágazatai közül az elmúlt időszakban a neveléstudomány területén élénk munkásságról számolhatunk be. Említést érdemelnek a nevelésfilozófia témakörében, továbbá a nevelési cél-elmélet tudományos megalapozásában végzett kutatások. Jelentős kutatások folytak az erkölcsi motiváció kialakításának témakörében. A közösségi nevelés erősítése szempontjából vizsgálták az iskolát,

illetve az iskolai osztályt mint közösséget, az ifjúsági szervezet, valamint a tanítási órán kívüli foglalkozások közösségformáló szerepének lehetőségeit. (A publicisztika síkján, s ez is említést érdemel, hiszen a kutatásra is ösztönzően hatott, rendkívül élesen vetődött fel nevelési rendszerünk, a nevelőmunka szocialista jellegének gyengesége.)

A másik nagymultu ágazat, a didaktika területén nem volt tapasztalható az álláspontok hasonló ütközése. Részből azért, mert itt nincsenek egymással versengő "iskolák" és iskolaalapítási törekvések. Másrészt azért is, mert ebben az időszakban a folyó tantervi munkálatok inkább a közvetlenül gyakorlatra vonatkoztatott feladatokra irányították a figyelmet. Ezek megoldása érdekében kutatások irányultak az oktatási célok hierarchikus tagolására, a megfelelő tananyagok kiválasztására, a tanítás eredményességét minden tanuló számára biztosító (lemaradásukat megelőző, illetve megszüntető, a kiemelkedő rátermettségek kibontakoztatását támogató) módszerek, szervezeti formák, anyagok és eszközök kidolgozására. Hasonló vizsgálatokat végeztek a mérés és értékelés eljárásainak és eszközeinek tökéletesítésére. Értékes új elméleti részeredményeken és szintetizáló műveken túl a beszámolási időszak feltehetően legfontosabb teljesítményének bizonyul majd a tanítási-tanulási folyamat megújítását célzó kutatások eredményeinek érvényesítése az új, ún. tantervi alapidokumentumokban. Bár máris nyilvánvaló, hogy részleteikben továbbfejlesztésre, javításra szorulnak, meg lehet kockáztatni annak kijelentését, hogy ami a koncepció egységét, következetes érvényesítését illeti, az általános iskolai nevelés és oktatás most érvénybe lépett tanterve állami tanterveink történeti sorában kiemelkedő helyet foglal el.

A neveléstudomány harmadik klasszikus ágában, a neveléstörténetben - jegyzet formájában megjelent összefoglalásokon,

valamint hasznos forráskiadványokon túl - több időtállónak tűnő monografikus feldolgozás született mint bármikor a tudományterület multjában ennyi idő alatt. A forrásfeltárás viszonylagos előrehaladását, a kutatásmódszertani fejlődést tanúsítja, hogy az MTA Pedagógiai Kutatócsoportjának irányításával megindulhattak és a tervnek megfelelően haladnak előre a hazai neveléstörténet kétkötetes kézikönyvének munkálatai.

A hagyományos keretek között nem helyezhetők el a köznevelési rendszer továbbfejlesztésére vonatkozó átfogó kutatások, amelyek különösen a hetvenes évek eleje óta széles körben, neveléstudományi kutatóhelyek egész sorában és egyéb társadalomtudományi intézményekben, állami és társadalmi szervek részvételével folytak. Kíváncsú lenne, hogy ezekre az eredményekre támaszkodva - az oktatáspolitikai határozat követelésének eleget téve - mielőbb döntés szülessék a távlati iskolarendszer alapvető kérdéseiben.³ Ilyen döntés birtokában és az eddig feltárt összefüggések ismeretében új szakaszába léphetne a tervezés is. Ehhez a munkához már eddig is figyelmet érdemlő eredmények halmozódtak fel az iskolakutatásban, a közoktatásügyi igazgatás és iskolafelügyelet, valamint az iskolavezetés kérdéseinek vizsgálatában. Ide illeszthetők az iskolaérettség megállapítása, az indulási hátrányok kiegyenlítése terén szerzett tapasztalatok és felismerések, valamint a magasabbfoku tanulmányokhoz vezető utat befolyásoló tényezők elemzése, a pályairányítás és pályaválasztási tanácsadás elméleti és gyakorlati eredményei. Kutatások folytak a felsőoktatási intézményrendszer szerkezetére, valamint a végzett szakemberek

³ Az MSZMP KB 1982. áprilisi Állásfoglalása e kérdésben némileg új helyzetet teremtett, mely szerint a jelenlegi iskolarendszer alapszerkezetének megőrzése mellett a fejlesztést erre támaszkodva kell megoldani.

beilleszkedésére és beválására vonatkozóan is. E témakörökben szintetizáló eredmények ugyan még nem születtek, a részkutatások azonban már ma is olyan alapot adnak a köznevelési rendszer fejlesztéséhez, amilyennel eddig a hazai neveléstudomány nem rendelkezett.

A közelmúlt pedagógiai munkájából kiemelhetjük még a felnőttoktatás kérdéseivel való foglalkozást. Az alsó-, közép- és felsőfoku munka melletti tanulás szervezeti, tartalmi és módszertani problémáinak, az iskolarendszerű képzés és közművelődés kapcsolata kérdéseinek kutatása és a vizsgálatok gyakorlati megvalósítására irányuló munkának az eredményei azonban még túlzottan részlegesek és töredékesek. Összefüggő rendszerbe állításuk és gyakorlati megvalósításuk még nem tűzhető napirendre. Ebben természetesen jelentősen közrejátszik, hogy a gyakorlat valóságos igényei - különösen az iskolarendszerű képzés területén - jócskán meghaladják a rendelkezésre álló személyi és anyagi feltételeket.

Az intézményes oktató-nevelő munka teljesítőképessége és a társadalmi igények között jelentkező - jelenleg növekvő - feszültség egyik fő forrásával, a gyakorló pedagógusok helyzetével, élet- és munkakörülményeivel, közérzetével, a pályára való alkalmasság feltételeivel nagyszámu cikk, tanulmány és monografikus feldolgozás foglalkozott. A pedagógusképzés iránt is növekedett az érdeklődés. Ugy tűnik, hogy az un. pedagóguskutatás legtöbb területén a kutatók között egyetértés van. A pedagógusképzés vonatkozásában azonban az egyetértés csak részleges, inkább csak reform jellegű szervezeti megoldásokra igaz. A pedagógusképzés alapvető megújítását célul kitűző, részletesebben kidolgozott elgondolás azonban mindeddig nem került a szélesebb szakmai közvélemény elé.

3. Tudományközi kapcsolatok

A nevelésre vonatkozó tudományos ismeretek gyarapodásában meghatározó szerepe van a már érintett ténynek, nevezetesen, hogy társadalmi jelentőségének növekedésével egyre inkább érdeklődnek a tárgy iránt más tudományterületek is. Ezzel egyidőben - bár eleinte valamiféle érzékenység és visszahuzódás is megfigyelhető volt - a neveléstudomány képviselői körében is érlelődött a belátás, hogy az általuk művelt tudományág tárgyának kivételesen összetett jellege következtében is a tudományközi együttműködést igényli.

Eleinte - már a hatvanas években - főleg az egyes tudományágak és a pedagógia lehetséges érintkezési felületeire irányult a figyelem. Az együttműködésben elsősorban a más tudományos területeken elért eredmények felhasználására való törekvés érvényesült. Majd egyre több elvi állásfoglalás született - különös nyomatékmal a Pedagógiai Bizottság 1978. január 27-i, a neveléstudomány tudományközi kapcsolatairól tartott vitaülésen - a pedagógia interdiszciplináris jellegéről, mint a tudományág tárgyából és társadalmi feladataiból következő szükségszerűségről. A közös tárgyra irányuló önálló tudományági kutatások eredményeinek tervszerű integrációjáról azonban a neveléstudományban még csak ritkán beszélhetünk. A párhuzamosan folyó kutatások tehát többnyire nem rendeződnek a tárgy által meghatározott egységbe.

Mentséget legalább részben abban kereshetünk, hogy a nevelésügy vizsgálatában közreműködő érintkező tudományok - mindenekelőtt a pszichológia, a közgazdaságtudomány és a szociológia - művelői maguk is gyakran egyoldaluan közelítik témáikat és ennek alapján fogalmaznak meg követelményeket - alkalmilag igen szuggesztív formában - a pedagógiai elmélettel és gyakorlattal

szemben. (Ilyen egyoldalú megközelítés következménye volt például a felsőoktatási felvételi eljárás, azóta sok vihart kavart, 1973. évi módosítása, jóllehet ellentmondásos következményeit a pedagógia oldaláról előre lehetett jelezni.)⁴

Az együttműködésben leginkább érdekelt neveléstudomány sem bizonyult azonban még képesnek a sokfelé ágazó kutatómunka szervezésére, egységének megteremtésére. Intézményes bázisának már jellemzett gyengeségén túl, része van ebben saját fogalomrendszere bizonytalanságainak, és egyes ágazatai közötti nem kielégítő kapcsolatnak is. A pedagógia mindmáig nem tudott szabadulni számos, a tudományfejlődés korábbi szakaszából magával hurcolt és esetenként kellőképpen nem tisztázott fogalomtól (példa erre nevelés-oktatás-képzés fogalmi interferenciája, oktatási forma-oktatási módszer egymásba folyó fogalompárja stb.). Nem tekinthünk továbbá el attól a feltételtől sem, hogy mind a mai napig a neveléstudománnyal szemben támasztott valóságos gyakorlati "megrendelés" a nevelői magatartás intézményes "beállítására" korlátozódik. Végül nehezíti az előrehaladást a kapcsolódó tudományok művelőinek gyakran esetleges, inkább csak a személyes érdeklődéstől vezérelt közreműködési szándéka is.

Ha tehát neveléstudományunkban a kutatás tényleges interdiszciplinaritásáról még nem beszélhetünk is, a kutatásokban érvényesülő szemlélet révén az utóbbi 8-10 év pedagógiai publikációi mégis a tudományközi együttműködés jelentős előrehaladásáról tanuskodnak. A pedagógiában hagyományosan alkalmazott kutatási módszerek (megfigyelés, pedagógiai helyzet teremtése, dokumen-

⁴ Az 1983-ban bevezetett új felsőoktatási felvételi eljárás - bár hatásáról egyelőre korai lenne véleményt alkotni - éppen az itt jelzett problémák korrigálását is célul tűzte.

tumok elemzése stb.) mellett mind több vizsgálatban alkalmazzák pl. a pszichológiai kutatás eszközeit, a tanulók társas-társadalmi viselkedésének vizsgálatában szociálpszichológiai és szociológiai eljárásokat. A nagyszámu empirikus vizsgálatban mind gyakrabban vesznek igénybe kvantifikálásra alkalmas eszközöket, és az eredményeket matematikai-statisztikai módszerekkel elemzik.

A határterületi tudományokhoz való közeledés folyamata a pedagógia egyes részterületein különböző mélységben ment végbe, és e különbségek nem mindig indokoltak. A kibernetika alkalmazására jószerint csak a didaktikai kutatások terén került sor; az elmélyültebb filozófiai megalapozásra való törekvés is csak egyes részterületeken észlelhető; a szociálpszichológiai megközelítés is szélesebb körben lehetne termékeny mint a közösségi nevelés; a rendszerelmélet pedagógiai hatása elsősorban a szervezatkutatás területén érvényesül.

A pedagógia jelenségeinek új, a neveléstudományban korábban nem, vagy csak esetlegesen használt módszerekkel való vizsgálata kétségtelenül gyors ütemben gyarapítja a tárgyra vonatkozó ismereteinket. Vannak azonban ellentmondásos következményei is. A mérhetőségre, egy-egy vizsgálat viszonylag gyors lezárására való törekvés természetszerűen irányítja a kutatók figyelmét egyes jól körülhatárolható jelenségekre és jelenségcsoportokra, viszont megnehezíti a szintézis-alkotást. Gyakran tapasztalható, hogy a megállapítások szabatossága, de legalábbis számszerűsíthető volta a kutatót olyan következtetések levonására is bátorítja, amelyekre az általa elért eredmények kellő alapot nem adnak. Még kedvezőtlenebb, hogy a gyorsan fejlődő, esetleg kevésbé összetett vagy a gyakorlat ellenőrzésének kevésbé kitett tudományterület módszereiben szerzett jártasság elterel kutatókat a pedagógia fontos területeinek művelésétől. Megbecsült neveléstudományi kutatók nem egyszer szívesen lépnek fel a nyilvánosság előtt valamely más, nagyobb elismertséget élvező társadalomtudomány "színeiben".

Ennek következtében is csak lassan gyarapszik azoknak a kutatóknak száma, akik vállalni tudják a más tudományágakban folytatott vizsgálatok eredményeinek a neveléstudományba való beépítését. Biztató fejlemény viszont, hogy bővül azoknak a "határterületi" tudományoknak a köre, amelyek a pedagógia és más diszciplínák érintkező szelvényének tapasztalati anyagát pedagógiai szempontok szerint törekszenek rendszerezni. Ezt a folyamatot példázza a pedagógia pszichológiához és nevelésszociológiához csatlakozó pedagógiai szociálpszichológia.

4. Az eredmények általános értékelése

Az elmondottak után részben ellentmondásnak tűnhet - bár utaltunk már erre -, hogy az utóbbi években a számottevő előrehaladás ellenére csökkent, de legalábbis nagyon ellentmondásos a pedagógia társadalmi rangja. Ennek részben tudományon kívüli okai vannak. A köznevelési rendszerrel szemben gyors ütemben növekvő társadalmi igények és a rendelkezésre álló eszközök-feltételek ellentéte természetesen váltja ki az elégedetlenséget azzal a neveléstudománnyal szemben, amely kötelességének vallja, hogy az adott lehetőségekkel számot vetve is biztosítsa az intézményes oktató-nevelő munka folyamatosságának fenntartását, megfelelő feltételek hiányában is törekszik e munka színvonalának emelésére. Vannak megnyilatkozások, amelyeket feltehetően anyagi-kulturális előrehaladásunk ütemével, a tudatviszonyok alakulásával való elégedetlenség fűt, és - lehetőségeiket tulbecsülve - ezt kéri számon, néha nagyon is egyoldaluan, az iskolán és a pedagógián. Nem tagadható, hogy az iskola és a pedagógia elmarasztalásának bizonyos divat jellege is van. Végül azt is megkockáztathatjuk, hogy a köznevelés intézményrendszerének, a pedagógiai munkának a bírálata esetenként nem más, mint a társadalomkritika közvetett megnyilatkozási formája.

Figyelmünket azonban mégis a belső okokra kell fordítani. Az intézményes kutatómunka egyenetlen fejlődése, hosszú időn át bizonytalan bázisa, valamint a tudományos minősítés rendszere is hozzájárul, hogy a neveléstudományban is szivóosan tartja magát az egy téma-egy kutató gyakorlata. Ez különösen jellemző az országban szétszórtnak, a felsőoktatásban működő kutatókra. Több, részben különböző tudományterületet képviselő kutatóból álló csoportokkal inkább csak az újabban létrehozott tudományos intézetekben találkozunk. Az alkalmilag létesített vegyes összetételű bizottságok a szakmai véleményezés, tanácsadás szintjén igen hasznosak, egy-egy téma intenzív kutatására azonban természetüknél fogva nem alkalmasak. Mivel célkitűzéseik időnként legalábbis meghaladják a hivatásos kutatók teljesítőképességét, önmagukban hasznos utmutatásaik is könnyen kárbavesznek, óhatatlanul növelve ezzel a neveléstudomány "adósságait".

A némely területen elért gyorsabb ütemű előrehaladás, egyes kiemelkedő személyes teljesítmények még élesebb fényt vetnek a neveléstudományi ágazatok egyenetlen fejlődésére és belső kapcsolataik gyakran tapasztalható gyengeségére. Közhelynek tekinthető megállapítás már számos pedagógiai kutatás hiányzó vagy nem kielégítő neveléstörténeti megalapozottsága, és fordítva, az elméletlettörténeti és problémátörténeti vizsgálatok hiánya, illetve ritkassága. Sok meg nem értés, sőt feszültség forrása bizonyos "ujítások" esetében a reformpedagógia történeti alakulásának és hazai sorsának nem kellő ismerete, égető hiány a pedagógusképzés történetének érdemi feldolgozása. Hasonlóképpen részben feldolgozatlan a magyar köznevelésügy történetének utóbbi három évtizede. Csak legújabbán indult meg a szovjet nevelésügy történetének és a magyar fejlődéssel való kapcsolatának kutatása is.

Rámutattunk már, hogy hiányzik, vagy nem kielégítő az intézményes kutatómunka koordinációja. Alkalmi érintkezéseket

nem tekintve elkülönülten folyik az iskoláskorúak, a felnőttek és a felsőoktatás pedagógiájának kutatása. A legutóbbi évek fejleménye például, hogy a köznevelési rendszer regionális fejlesztésének alapvető jelentőségű kérdését - más szervek idevágó munkáját nem is tekintve - egyidőben két neveléstudományi intézet is vizsgálja egymással való szervezett kapcsolat nélkül.

A hazai neveléstudomány eredményei iránt jelentkező külföldi érdeklődést nehéz objektíven megítélni. Nyelvi elszigeteltségünk, az idegen nyelvű publikációk szinte teljes hiánya a külföld számára majdnem lehetetlenné teszi a magyar teljesítmények megismerését. Az érdeklődés munkánk iránt ennek ellenére tapasztalható, bár az utóbbi évtizedben mintha viszonylag csökkent volna. Ebben szerepet játszott, hogy több szocialista országban a kutatás intézményes bázisa lényegesen gyorsabban bővült, a neveléstudomány társadalmi megbecsülése gyorsabban emelkedett, és ezzel összefüggésben jobban kiszélesíthették nemzetközi kapcsolataikat.

A tudományág nemzetközi eredményeit, teljesítményeit figyelembe véve, részben természetesen az oktatásügy és neveléstudomány nemzetközi "válságjelenségei"-nek egyetemessége következtében, a hazai pedagógiai kutatások legjava eléri a külföldi - mindenekelőtt a problematika rokonsága folytán összehasonlításra leginkább alkalmas szocialista országok - hasonló témakörökre irányuló publikációinak színvonalát. A kutatómunka fedezetéül szolgáló személyi és dologi ráfordítások szintjével egybevetve hazai teljesítményeink még talán relative nagyobbak is ítéelhetők. Bármilyen csábító lenne is ezuttal egyes egyéni teljesítményekre hivatkozni, meg kell elégednünk azzal, hogy utalunk a neveléstudomány legnagyobb szabásu kollektív vállalkozására, a közvetlenül befejezés előtt álló négykötetes Pedagógiai Lexikonra. Ennek egyenletlenségei és gyengeségei ellenére hasonló méretű és jellegű neveléstudományi lexikkonnal a Szovjetunióon kívül más szocialista ország nem rendelkezik.

5. Kapcsolat a társadalmi gyakorlattal

A neveléstudományi kutatás és a társadalmi gyakorlat kapcsolata a beszámolási időszakban kiszélesedett és el is mélyült.

Az intézményes nevelőképzés szolgálatában az utóbbi másfél évszázadban önálló diszciplinává szerveződő pedagógia érdeklődése a közelmúltig nagyrészt beszűkült az iskolai oktató-nevelőmunka, illetve a gyermekek és fiatalok nevelésének kérdéseire. Az iskolai oktatás-nevelés közvetlen segítségét szabta feladatul az 1972. évi oktatáspolitikai határozat is. Együttal azonban fokozott erőfeszítéseket kívánt a távlati oktatásügyi döntések tudományos megalapozása, a közoktatásügyi tervezés elméleti kérdéseinek tisztázása terén is. Ez a feladat viszont magában foglalja a neveléstudomány illetékességének kiterjesztését a személyiségfejlődés szempontjából nélkülözhetetlen társadalmi-kulturális-gazdasági tényezők teljes körére, valamint az emberi élet egész tartalmára. Neveléstudományi kutatóink munkáját egyre inkább áthatja ez a felismerés.

A társadalmi gyakorlattal való kapcsolat is mélyül, amennyiben egyre jobban érvényesül munkájukban a belátás, hogy a pedagógia a személyiség mindenoldalu fejlesztésének tudománya. A személyiség mindenoldalu fejlődése pedig nem lehetséges másként, mint a társadalmi gyakorlattal való érintkezéssel, az aktív részvétel útján.

A neveléstudományi eredmények gyakorlati megvalósításának legfőbb áttétele a pedagógusképzés és továbbképzés. Az elégedetlenség e téren - az egykori középfoku tanítóképzőket és talán a huszas éveket követően a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola működését kivéve - nemzedékekre nyulik vissza. A tudományegyete-

meken különösen azóta vált feszültté a helyzet, amióta a szaktárgyi képzés fokozatosan az V. évben is tért hódított. Ez az év korábban teljes egészében az iskolai gyakorlat és a tanulmányokat lezáró pedagógiai vizsgára való felkészülés szolgálatában állott. A jelenlegi állapotot ahhoz a helyzethez lehetne hasonlítani, mint ha az orvosképzésben néhány hétre zsugorodna a klinikai gyakorlat és egy "orvostani" tanszéktől várnák, hogy néhány félév, néhány heti órájában egységgé ötvözze a különböző szaktárgyakban tanulatokat.

Nyilvánvaló, hogy felülvizsgálatra szorul a pedagógia és a képzésben részes rokon tudományok oktatásának tartalma és módszere is. Nem alaptalan panasz, hogy az új tudományos felismerések csak lassan jutnak érvényre a pedagógiai oktatásban, s a képzés nem készíti fel a hallgatókat a korszerű iskolai oktató-nevelő munkára, és különösen nem a tanítási órán kívüli tevékenységek szervezésére és vezetésére. A pedagógus "járulékos" feladatainak ellátására való jobb felkészítés szándékával bevezetett újabb meg újabb tárgyakban sok az ismétlődő, a pedagógiai alapképzésből már jól ismert tétel, viszont alig van alkalom a tanultak gyakorlati alkalmazására. Nincs termékeny kapcsolat a neveléstudományi alaptárgyak és a szaktárgyi módszertanok között sem. Kellő tartalmi integráció hiányában a neveléstudományi képzés rendelkezésre álló, egyébként is szűkös órakeret egyetlen pedagógusképző intézményben sem értékesül megfelelően.

Megoldatlan a pedagógia oktatóinak rendszeres továbbképzése, a folyamatos szakmai-tudományos fejlődésükről való szervezett gondoskodás.

Az oktatók és hallgatók képzésével, illetve továbbképzésével kapcsolatban érintett hiányosságokat legalább részben ellensúlyozhatná a neveléstudományi szakirodalom. A különböző formában megjelenő pedagógiai kiadványok száma megközelíti az évi

ezret, 60-70 pedagógiai és pedagógiai vonatkozású folyóirat, illetve egyéb, főleg társadalomtudományi jellegű periodika vehető még figyelembe, és a napi sajtó további négy-öt ezer (!) cikket, tanulmányt tesz közzé a széles értelemben vett témakörben.

A nagy számok azonban megtévesztőek. A közlemények döntő többsége alkalmi írás. Ritkán van általánosítható, tudományosan értékesíthető mondanivalójuk. Még a szakfolyóiratokban megjelenő cikkek is sokszor elmaraszthatók abban, hogy szerzőjük nincs tekintettel a neveléstudományban elért eredményekre, és az irodalmi előzményeket figyelmen kívül hagyva fogott tollat. Így azután a tengernyi irodalomban sok a gyenge színvonalú, közhelyszerű, ismétlődő írás, nem egyszer régen ismert - esetleg már régebben megcáfolt - megállapítások "ujrafelfedezése".

A nevelési tárgyú írások áradatával a gyakorló pedagógus képtelen lépést tartani. Részben azért is, mert a kiadványok jelentős része helyi érdekű, vagy ugynevezett belső kiadványban lát napvilágot. A jó munka hatékonyságát korlátozza az alacsony példányszám. Miként fejtsen ki szemléletformáló hatást akár a legjobb, legeredetibb neveléstudományi munka, ha jó esetben minden századik-százötvenedik pedagógus kezébe juthat belőle egy? Hol keresse az érdeklődő az 1959 óta rendszeresen megjelenő pedagógiai szakirodalmi bibliográfiában megtalált könyvet, cikket? A "Köznevelés"-t nem tekintve, 1971 óta mindössze egyetlen pedagógiai kiadvány, az ötödik nevelésügyi kongresszus naplója jelent meg olyan példányszámban, hogy minden iskolában lehetne belőle egy.

A szervezetlenségen, illetve a kíváncsú koordináció hiányán kívül a neveléstudományi irodalom esetében is megállapítható a kritika gyengésege. Folyóirati közlemények ugyszólván sohasem, az önálló kiadványok ritkán kapnak elemző bírálatot. A szakterület vezető képviselői sajnálatos módon csak elvétve vállalják a recenzius szerepét.

Nyilvános vitára a neveléstudományban egyébként sem túl gyakran kerül sor. A kritikai szellem erősödését jelzi mégis, hogy az újabb alapítású kutatóintézetek mindennapos munkaformájává vált a kéziratok megvitatása, alkalmilag külső szakemberek bevonásával. Gyakran élnek ezzel a lehetőséggel egyes neveléstudományi témákon dolgozó szakértői csoportok és munkaközösségek is. Ezzel ellentétben úgy tűnik, hogy a kiadóvállalatok és a folyóirat-szerkesztők által felkért lektorok nem mindig látják el feladatukat a szükséges igényességgel.

6. Nemzetközi kapcsolatok

A pedagógia művelőinek a felszabadulás előtt ugyyszólván kizárólag csak nyugati kapcsolataik voltak. A régebbi kutató generáció viszont igen hamar kiszorult a tudományterületről. Új kapcsolatok építésének hazánkban sokáig nem volt intézményes bázisa, de számos más tudományterülethez hasonlítva a külföld is kevesebb lehetőséget kínált. A pedagógia helyzete ugyanis többnyire más országokban is viszonylag gyenge. A külföldi kapcsolatok létesítésére elsősorban hivatali jellegű intézmények, illetve átfogó nemzetközi szervezetek adtak lehetőséget. Velük viszont - ha egyáltalában - hazai kormánysszervek, illetve ágazati irányító hatóságok álltak összeköttetésben, a pedagógia aktív kutatói legfeljebb csak alkalmsszerűen.

Jóllehet a körülmények időközben nem sokat változtak, az újabban elért előrehaladást az előzményekhez képest jelentősnek tekinthetjük. Fontos lépés volt 1968-ban az Országos Pedagógiai Intézet bekapcsolódása az International Association for the Evaluation of Educational Achievement szervezésében folyó vizsgálatokba. A munka zömében a hetvenes évek első felére esett,

eredményes részvételünk főként az intézet didaktikai tanszéke révén valósult meg. Kevesebb gyümölcsöt hozott, mégis jelentősnek mondható ugyanennek a tanszéknek a vállalkozása, hogy a szocialista országok központi neveléstudományi intézeteit vonja be közös teljesítménymérések lebonyolításába. Az UNESCO nemzetközi oktatástervezési intézetében (International Institute for Educational Planning) az utóbbi évtizedben több magyar neveléstudományi szakember is dolgozott. Hosszu ideig magyar igazgatósági tagja is volt az UNESCO hamburgi Neveléstudományi Intézetének, és volt képviselőnk a Paedagogica Historica szerkesztőbizottságában is.

A felsőoktatási pedagógia területén kedvező feltételeket biztosít az együttműködéshez, hogy a szocialista országok ágazati minisztereinek 1966 óta rendszeresen összeülő konferenciája minden alkalommal foglalkozik a tárgykörben folyó kutatómunka helyzetével, és ötévenként koordinációs terv is készül. Hatékonyan támogatja a nemzetközi kapcsolatok építését az 1973 óta nyolc szocialista ország közreműködésével Varsóban kiadott Szovremen-naja Vűszsaja Skola című folyóirat, amelynek ujabban Havannában spanyol nyelvű változata is megjelenik.

A pedagógiai kutatóhelyeknek külföldi partnerekkel kötött együttműködési megállapodásairól, közös munkaterveik tartalmáról részletes áttekintés nem áll rendelkezésre. Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a kapcsolattartás szervezettsége javul, de a közösen folytatott kutatómunka szintjét csak kivételképpen éri el. Ezen kivételek közé tartozik a Pedagógiai Kutatócsoport együttműködése a SZU Pedagógiai Akadémiájával, valamint a hamburgi UNESCO Intézet egy akciójába való eredményes bekapcsolódás (önálló tanulási kísérlet).

Ilyen körülmények között a külföldi országok kutatóival való kapcsolatok jelentékeny része ez idő szerint is véletlenszerű,

bár fontos személyes kapcsolatokra épül. Ezek szükségképpen esetlegesek és hatásuk szélesebb körben alig érvényesül. Jelentőségüket lebecsülni még sem lenne helyes. Nagyrészt egyetlen magyar kutató személyes hatásának köszönhető például, hogy a Paedagogica Historica rendszeresen tájékoztat a hazai neveléstörténeti élet eseményeiről és eredményeiről.

A kétségtelen előrehaladás ellenére a neveléstudomány nemzetközi kapcsolatainak elért színvonalával nem lehetünk megelégedve. Fejlesztésükhöz - a kutatások országban belüli szervezettségének megjavításán túl - a tudományterületet irányító szervek lényegesen nagyobb támogatására van szükség.

7. A kutatómunka személyi feltételei

Már a tudományterület fejlődéséről bevezetésben mondtakból is következik, hogy a kutatás személyi feltételei jelentékeny mértékben bővültek. Az oktatáspolitikai párthatározat megjelenése óta - az OPI jellegében bekövetkezett változást egyuttal figyelmen kívül hagyva - a kutatók száma mintegy megkétszereződött. Főleg új tanszékek alapításával gyors ütemben nőtt a pedagógia oktatóinak száma is, és ezzel - potenciálisan - tovább bővült a neveléstudományi kutatói kapacitás.

A kutatómunka intézményi bázisának megerősödése, a tudományközi kapcsolatok kiszélesedése önmagában is pozitív módon befolyásolta a kutatómódszertan fejlődését. A kutatói utánpótlás képzése és a kutatók szakmai továbbképzése terén kedvező fejlemény volt az elmúlt években számos tanulmányut, több külföldi ösztöndíj és általában a tudományos továbbképzés külföldi lehetőségeinek gyarapodása.

A kutatói utánpótlás szervezett képzése azonban a neveléstudományban is megoldatlan. Az utánpótlás legfőbb bázisának a pedagógiai szakos egyetemi hallgatókat tekinthetjük, de kutatás-metodológiai felkészítésükre az alapképzés során viszonylag kevés időt lehet fordítani. A színvonalat az is befolyásolhatja, hogy az egyéb társadalomtudományi szakok felé törekvők számához képest eleve kevesen kérik felvételüket a pedagógiai szakra, és ezzel összhangban részben felkészültségük sem kielégítő. Csekély az érdeklődés a pedagógiai aspirantúra iránt is. A szervezett képzés keretein kívül minősítettek tetemes hányadának eredeti szakja távol állott a pedagógiától, tájékozottságukon sokszor mutatkozik meg a szervezett alapoó képzés hiánya, mélyebb neveléstudományi ismereteik esetenként alig haladják meg a disszertációban vizsgált téma többé-kevésbé szűken értelmezett körét. Nem igazodik kellőképpen a kutatás távlati szükségleteihez az aspiránsi munka tematikája sem. (Felsőoktatási pedagógia például egyáltalán nem szerepelt a pályázati kiírásokban, holott másfél évtizede saját kutatóintézete is kiépült e területnek.)⁵

Megoldatlan az iskolai nevelők bekapcsolása is a kutatásba. A neveléstudomány összetettsége, szoros kapcsolata a gyakorlati oktató-nevelő munkával, az interdiszciplinaritás ezekből is fakadó igénye egyaránt kívánatossá teszi különböző szakképesítésű tanárok és eltérő társadalomtudományi végzettségű szakemberek bevonását a kutatásba. Erre azonban csak akkor lenne mód, ha szervezett keretek között biztosíthatnánk a gyakorló pedagógusok számára a szükséges felkészülést és megfelelő szakmai irányítást.

⁵ A felsőoktatási Pedagógia Kutatóközpont - a terület "saját kutatóintézete" - azóta megszűnt.

8. Következtetések

1. A megfelelő tematikai súlypontok kialakítása, a kutatás-módszertani fejlődés és az interdiszciplináris kutatások szervezettebbé tétele érdekében fontos feladat a neveléstudományi kutatómunka irányításának jobb összehangolása.

Ez idő szerint a felsőoktatási intézmények kutatási terveiben foglalt témák többségének minősítésével, főként azonban az eredmények értékelésével, a kutatásban résztvevők intézményes támogatásával egyetlen szerv sem foglalkozik. Nem kielégítő a különböző kiemelt funkciót betöltő szervek és intézmények (OTTKT 6. sz. főirány, MTA-OM Köznevelési Bizottság,⁶ MTA PKCS, OPI, FPK, OOK) keretében folyó kutatások összehangoltsága sem.

2. Különösen a kis létszámú egységekben vagy éppen elszigetelten dolgozó kutatók segítésére, tudományos fejlődésük biztosítására hatékony szervezeti kereteket kell teremteni.

A néhány fős tanszékeken, továbbképzési intézményekben, egyes iskolákban működő kutatók munkájának országosan egységes keretben való összefogása gyakorlatilag megoldhatatlan, de nem is lenne indokolt. A szakterület általános fejlődése és az érintettek érdeke viszont megkívánja, hogy számukra is nyíljon alkalom termékeny eszmecserére, személyi esetlegességektől függetlenül is létesüljön fórum, amely eredményeiket értékelni és indokolt esetben a szélesebb szakmai közvélemény elé bocsátani képes.

3. A tudományterület fejlődése és a neveléstudományra váró döntéselőkészítő feladatok megoldása egyaránt megkövetelik a neveléstudomány hagyományos szerkezetének felülvizsgálatát és az egyes neveléstudományi ágazatok közötti együttműködés kiszélesítését, illetve - ahol hiányzik - kiépítését.

⁶ Jelenleg MTA-MM Köznevelési Bizottság, konkrét kutatásszervező,irányító funkciója 1980-tól megszűnt.

Különösen fontos a neveléstörténet és a neveléstudomány más ágai között a jelenleginél - mindkét irányban - jóval szorosabb kapcsolatok megteremtése, valamint a didaktika és a szakmetodikák, továbbá nem utolsósorban a didaktika és az un. oktatástechnológia egymással kapcsolatban álló művelése.

4. Fontos feladat a kísérleti iskolák és a különböző iskolaisérletek intézményes kapcsolatának biztosítása a szervezett neveléstudományi kutatómunkával.

Elszigetelten vagy csupán néhány iskolában folyó kísérleti munka eredményeit ugyanis (bármilyen szabatosan mérjük is őket), önmagában nem fogadhatjuk el bizonyító érvényűnek. A kísérlettel rendszerint együttjáró nagyobb személyi és dologi ráfordítástól függetlenül mindenkor számításba kell venni ugyanis az ilyen iskolákban folyó oktató-nevelő munka kivételes tudatosságát. Márpedig bizonyosnak tekinthető, hogy a rutinhoz viszonyítva kezdetben minden újítás pozitív eredménnyel jár. Egy-egy kísérlet érvényéről megbízhatóan csak akkor ítélnünk, ha az innováció széles körben, de legalábbis ismételten kiállta a próbát. Ehhez pedig mindenképpen az egyes iskolák lehetőségeit meghaladó intézményes támogatásra, segítő, színvonalas ellenőrzésre van szükség.

5. Határozott lépésekre van szükség a kutató állomány minőségi összetételének emelése és a kutatói utánpótlás megfelelő felkészítése érdekében.

Minthogy a pedagógia szakosok képzése természetszerűen nem lehet azonos a kutatóképzéssel, gondoskodni kell a leginkább rátermettek ilyen irányú továbbképzéséről. Erre a legalkalmasabbnak tűnik a tudományos továbbképzési ösztöndíjak kiterjesztése az érvényben levő jogszabályi korlátokon túl a pedagógiai és határterületi kutatóintézetekre. Hasonló ösztöndíjakat kellene biztosítani a kutatómunkában eredményeket elért gyakorló pedagógu-

soknak, valamint más tudományos területek neveléstudományi problémák iránt érdeklődő fiatal kutatóinak. Kivánatos lenne továbbá tapasztalt kutatók széles körű bevonása - főként fakultatív foglalkozások keretében - a pedagógia szakosok képzésébe, és sürgetően szükséges, hogy rátermett fiatalok ösztöndijasként folytathassanak külföldi pedagógiai tanulmányokat.

Az aspiránsképzés biztosította lehetőségek felhasználása érdekében fel kellene hívni az MTA Pedagógiai Bizottságát, hogy témajavaslatait - a felelős akadémiai osztály útján - időről-időre terjessze a Tudományos Minősítő Bizottság elé.

A gyors ütemben felduzzadt oktatói állomány tudományos színvonalának emelése érdekében gondoskodni kellene szervezett továbbképzésükről, valamint biztosítani kell számukra legalább egy féléves-éves külföldi tanulmányutat. Különös figyelmet kell ugyanakkor fordítani a vezetés színvonalának javítására, s a tanszékvezetői megbízatások esetében az eddigi gyakorlattól eltérően érvényesíteni kell az alapvető szakmai-tudományos követelményeket és a megfelelő képesítés számonkérését.

Egyidejűleg kívánatos lenne lépéseket tenni a "kutatás" további devalvációjának meggátolására. Megtévesztő lenne és indokoltan keltene kedvezőtlen benyomást, ha minden felsőoktatási intézmény munkatársának egyéni tervébe illő, illetve az oktatás anyagának felfrissítését célzó, tanszéki munkatervben szereplő témát "kutatásként" tartanánk nyilván, amint az a jelenlegi gyakorlatban megfigyelhető. Gyakorlatilag a legkülönbözőbb fajsúlyú témák mechanikus összegezéséből áll.

6. Biztosítani kell az alapvető neveléstudományi diszciplínák és a neveléstudomány fejlődése szempontjából fontos határterületi problémák kutatásának folyamatosságát.

Fontos témakörök kiemelése (a korábbi Országos Pedagógiai Kutatási Főirány, jelenleg mindenekelőtt az OTTKT 6.sz.

főiránya, de ide sorolhatók bizonyos kutatóintézeti "megrendelések" is) tapasztalat szerint részben azzal a következménnyel jár, hogy saját kutatását mindenki ebbe a keretbe igyekszik beleerőltetni. Bizonyos tudományterületek szükségszerűen perifériára szorulnak. (Nem utolsósorban ezt szenvedte meg a neveléstörténeti munka folyamatossága.) A rendelkezésre álló eszközök elosztásában tehát a mindenkor időszerű feladatok mellett kellőképpen figyelembe kell venni a különböző neveléstudományi ágazatok fejlődésének sajátos alapkutatási szükségleteit is.

7. A tudományos kutatómunka középpontjába a legközelebbi jövőben, valamint középtávon is a köznevelési rendszer továbbfejlesztése szempontjából fontos témákat, valamint a pedagógusképzést kell állítani.

A köznevelési rendszer továbbfejlődése, a nevelési-oktatási ráfordítások eredménye nem kis mértékben a neveléstudomány teljesítőképességétől is függ. Ennek érdekében a szakterület képviselőinek intézményesen is biztosítani kell, hogy a napirendre tűzött kérdésekben nézeteiket kifejthessék, és tájékoztatni kell őket a munkálatok haladásáról. Ha a neveléstudomány illetékességét tőle merőben függetlenül létrejött szervezeti keretek kitöltésére korlátozzuk, és a pedagógiát mintegy "készén kapott" tartalmak közvetítésére szorítjuk, ha a pedagógia művelői számára nem marad más tér, mint az ekként kialakult feltételek között "az oktató-nevelő munka folyamatos korszerűsítése", annak mind az oktatásügy, mind pedig a neveléstudomány fejlődése kárát vallja.

Hasonlóképpen alapvető követelmény, hogy a pedagógusképzés várható reformjának előkészítéséből a neveléstudomány képviselői is tetemes mértékben kivegyék részüket, már csak azért is, mert a megvalósítás terhei jórészt az ő vállukra nehezednek majd, és a siker is részben az ő hozzáértésüktől - valamint belső

egyetértésüktől - függ. Végül nem utolsósorban azért is, mert mérvadó részvételük mellőzése esetén számolnunk kell azzal a veszéllyel, hogy az ütköző érdekek az indokolhatónál nagyobb súlyal érvényesülnek.

8. Mind a tervező munkában való előrehaladás, mind a pedagógusképzés jövője és általában a neveléstudományi kutatómunka szempontjából sürgős szükség van illetékes döntésre a köznevelési rendszer távlati fejlesztésének fő irányairól.

A NEVELÉSTUDOMÁNY HELYZETE

A jelentés megállapította, hogy az 1972-es oktatáspolitikai irányelvekben foglalt elemzés megjelenése óta a neveléstudományban bizonyos előrehaladás történt, a kutatás mégsem tudott kellőképpen a pedagógiai gyakorlat meghatározójává válni. Az oktatásügy nemzetközileg is meglevő és a közvéleményben is megjelenő gondjai és a belőlük fakadó követelmények számos feladatot róznak a neveléstudományra, saját maga felfogásának megújításától a gyakorlati nehézségek kezdeményező elemzéséig.

A klasszikus szakterületeken felmutatható eredmények születtek (neveléstudomány, didaktika, neveléstörténet), többek között a már alkalmazott ún. tantervi dokumentumok; figyelemre méltó iskolakísérleti munka folyik. Emellett az utóbbi időszakban tekintélyes nem pedagógiai fórumok is és különböző határtudományok is foglalkoztak pedagógiai kérdésekkel. Mégis, a neveléstudományt elsősorban elégedetlenség veszi körül, megbecsülése is, teljesítménye is kevés. Ennek történeti, szervezeti-szervezési (igen nagyfokú tematikus és kutatóhelyi szétaprózottság és koordinálatlanság), kutatóállománybeli (melyet utánpótlási gondok fokoznak) és - minden fejlődés ellenére - módszerbeli okai vannak. A neveléstudomány - részben fogalomrendszerének bizonytalansága miatt - nem volt képes kellő egységet teremteni a különböző tudományok keretében folyó pedagógiai érdekű kutatásokban, több fontos tudománnyal pedig alig van kapcsolata. Gyakorlati illetékessége sokkal nagyobb a hagyományos iskolaorientációnál, egyrészt a távlatilag is kutatandó oktatási rendszer, másrészt a sokoldalú és igen komplex

összefüggésben megragadható személyiségfejlesztés problematikájára is kiterjed. A hatékony gyakorlati közreműködés legfontosabb és ugyanakkor elégtelenül működő áttétele a pedagógusképzés és -továbbképzés, a hallgatók megfelelő felkészítése és a tanárok megfelelő - kisebb mennyiségű, nagyobb példányszámu és sokkal jobb minőségű szakirodalomra alapozott - orientálása.

A jelentés következtetései felhívják a figyelmet a kutatómunka irányításának jobb koordinálására; a szétaprózott, kicsi és elszigetelt kutatások segítésére és szervezetileg hatékony összefogására; annak szükségességére, hogy - a tudományfejlődés és a tudomány döntéselőkészítő hivatása következtében - felül kell vizsgálni a neveléstudomány szerkezetét, és ki kell szélesíteni belső és külső diszciplináris kapcsolatait; az iskolakisérletek és a kutatás kapcsolatának megteremtésére; a kutatóállomány javítására és az utánpótlás erősítésére; a kiegyenlített témapreferenciáknak a kutatási folyamatosság szempontjából vett fontosságára; annak rendkívüli jelentőségére, hogy a köznevelési rendszer és a pedagógusképzés fejlesztése a kutatómunka középponti témái legyenek; és végül arra, hogy a tervezés, a pedagógusképzés és a kutatás szempontjából sürgősen szükség van a köznevelési rendszer távlati fejlesztési irányainak illetékes oktatáspolitikai meghatározására.

A jelentés sokoldalú és szókimondó vitája sajnálatosnak tartotta, hogy a különböző szálakon nagyjából egy időben futó pedagógiai helyzetelemzések nincsenek megfelelően összehangolva. A hozzászólók az előterjesztés több megállapítását megerősítették (a kutatóhelyek és a témák szétaprózottsága, az oktatásügy nemzetközi válsága stb.), ugyanakkor számos kiegészítést és ellenvetést fogalmaztak meg. Hiányolták a filozófiai-etikai hozzájárulás fontosságának kellő hangsúlyozását, élesen felvetették a kutatás és az alkalmazás elvi elkülönítésének és gyakorlati összekapcsolásának a kérdését, főleg az iskolakisérletek és a neveléstudomány kapcsola-

tának taglalása során, utaltak a neveléstudomány koncepcionális bizonytalanságaira, s rámutattak arra, hogy a közoktatási rendszer megalapozásának és kialakításának késlekedésében a neveléstudomány és az oktatáspolitikai egyaránt hibáztatható. A vita átdolgozandónak minősítette az előterjesztés határozati javaslatát, beleértve a kutatási bázis jelenlegi rendszere s a tudományterület más alapkezdési újragondolásának szükségességét, de arra hajlott, hogy maga az előterjesztés - noha jobban megvilágíthatná - tükrözi a tényleges helyzet bizonytalanságát és egyenetlenségét.

Az Elnökség 42/1979. számú határozata*

1. Az Elnökség a jelentést, mint a további elemző munka kiinduló pontját elfogadja, hangsúlyozza azonban, hogy a vita jelentősen hozzájárult a reális helyzetmegítélés kialakításához.

2. Az Elnökség - a jelentés és a vita alapján a tennivalókról közvetlenül határozatot nem hoz - felkéri a Filozófiai és Történettudományok Osztályának elnökét, hogy a további tennivalókra vonatkozóan a vitában elhangzottak figyelembevételével dolgozzon ki ajánlásokat.

* A jelentést az Elnökség 1979. december 4-i ülésén vitatta meg.

Megjelent

A történettudomány helyzete

A gyógyszerkutatás helyzete

Az állam- és jogtudományok helyzete

A régészet helyzete

Új genetikai kísérleti módszerek alkalmazása és problémái

A növényvédelmi tudományok helyzete és feladatai

A víruskutatás helyzete és problémái

A klinikai kémia helyzete, feladatai és fejlesztésének irányai

A művészettörténettudomány helyzete

Az irányítás, vezetés és szervezéstudomány helyzete

A meteorológiai tudományok helyzete

Mezőgazdaságunk fejlesztése és a kutatás

Táplálkozásunk helyzete és korszerűsítésének lehetőségei

Előkészületben

Nyelvünk állapota, anyanyelvi műveltségünk helyzete és feladataink

A bányászati tudományok helyzete

A matematika helyzete

